

*Јована Миловановић**

Београд

ЛИБЕРАЛИЗАМ И БЕЗБЕДНОСНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ: ЕВРОПСКА БЕЗБЕДНОСНА ЗАЈЕДНИЦА НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ

Сажетак

Либерализам доприноси разумевању међународних односа и безбедности истичући колико идеје и идеали (људска права, слобода, демократија, институције) и друштвене силе (капитализам, тржишта) имају ефекте на односе између држава. Либерална концепција безбедности узима демократске савезе и остале видове удруживања држава у организације регионалног карактера као нужност за безбедност и дугорочни мир. Европска унија је таква једна (безбедносна) заједница која је емпиријски приближна најнапреднијим заједницама описаним у литератури. Такву безбедносну заједницу треба да одликује заједничка перцепција вредности и норми и одређени ниво колективног идентитета. Такође, одликује је и усаглашена безбедносна политика ван заједнице. Међутим, сарадња на темељима либерализма је често праћена сукобима унутар ЕУ. Тако је безбедносна сарадња понекад била у сенци сукоба око пољопривредне политике, учешћа у буџету и војних интервенција, што доказује колико су државе осетљиве више на релативне добитке него на нормативне вредности либерализма. Тиме је на примеру Европске уније јасно да је либерализам неопходан, али не и довољан фак-

* Докторанд, Факултет политичких наука, Београд

тор за успостављање безбедносне заједнице. Са друге стране, Западни Балкан је регион где ЕУ има најјачу мотивацију да прошири своју безбедносну заједницу. Државе региона као објект политичког условљавања ЕУ интеграција, још од самита ЕУ-Западни Балкан одржаног у Загребу 2000. године, интензивно хармонизују своје право са *acquis communautaire*, врше дубоке измене институционалног оквира и трансформишу целокупну политичку културу према нормама и вредностима либерализма. Међутим, економска криза, миграциона криза, украјинска геополитичка криза и референдум о изласку Велике Британије из ЕУ су се наметнули као ризици за даљу интеграцију земаља Западног Балкана. То може напослетку да доведе до будућег продубљивања, уместо проширивања интеграције ЕУ као својеврсни вид ширења "либералне зоне мира". Поред тога, поверење између земаља Западног Балкана је изузетно ниско и комуникација између њих се непрестано нарушава. Међутим, услови растуће напетости између Запада и Русије могу занемарити нормативну страну интеграције и послужити баш као мотивација унији да гледа на балканско проширење из геополитичке перспективе као што је био случај са Румунијом и Бугарском.

Кључне речи: безбедносне заједнице, либерализам, Европска унија, Западни Балкан

„Живимо у свету у којем се трансформише сваки аспект онога што чинимо, било то добро или лоше, упадамо у један глобални поредак који нико у потпуности не разуме, али чије последице осећамо сви.“

Ентони Гиденс¹

Последња деценија XX века донела је тектонске промене у области европске и светске безбедности. Вакум моћи у Источној Европи настао распадом СССР-а и Варшавског уговора, реформе у државама Средње и Источне Европе, уједињење Немачке, као и дисолуције СФР Југославије доводи до промене безбедносне структуре на тлу Европе. Након краја биполарне фазе

1) Ентони Гиденс, *Одбегли свет*, Стубови културе, Београд, 2005, стр. 33.

међународних односа дошло је до промене на нивоу система, до настанка униполарног момента и нових изазова, ризика и претњи (који су вишедимензионални, тешко предвидиви и сазнатљиви) и до појаве новог концепта безбедности (која обухвата, не само војну, већ и политичку, економску, социјеталну и еколошку димензију). Јавља се потреба да се пронађе нови концепт функционисања субјеката међународних односа.

Такође, дошло је до промене снаге, значаја и броја безбедносних актера. У овом раду истражује се настанак безбедносних заједница на темељима либералних идеала и вредности као новог концепта функционисања и сарадње у међународним односима. Моје истраживачко питање је да ли је либерализам нужан фактор за формирање безбедносне заједнице? Током истраживања служићу се примерима Европске уније као плуралистичке безбедносне заједнице и Западног Балкана, који као недовршени мировни пројекат ЕУ представља део европске безбедносне заједнице, која се увози на Балкан посредством ЕУ механизма.²

1. ЛИБЕРАЛНЕ ТЕОРИЈЕ У ДИСКУРСУ БЕЗБЕДНОСТИ

Традиционални корени међународне безбедности обухваћени теоријама либералног и демократског мира, под капом теоријом либералног институционализма, у претходне три деценије обојили су међународне односе веровањем да су комплексна међузависност и мир узрочно-последично везани. Адам Смит је још пре готово три века упознао са доприносом економске трговине на стварање мирољубивог окружења, које потом Имануел Кант разрађује у делу Вечни мир да би приближио конститутивне услове за трајно утемељивање мира. Кант закључује да демократије не ратују међу собом и да систем кочница и равнотежа онемогућава олако доношење одлуке за улазак у рат. Након Првог светског рата и разарајућих људских и материјалних последица, невидљива спона између економије и мирољубиве коегзистенције постаје нераскидива јер се закључује да је економска сарадња било ког нивоа увек исплативија за све субјекте од насилног прекида комуникације услед рата. Иако је жестоко критикована теорија у емпиријском смислу, она потпомаже решавање безбедносне дилеме и промовише сарадњу међу државама.

2) Европска унија је захваљујући искуству током деведесетих покренула 1996. године посебан регионални приступ, који је временом све више укључивао политику условљавања као основни принцип функционисања.

Либерални институционализам међународну политику види као простор сарадње и интеграције. Аутори су недвосмислени у тврдњи да је “идеја о могућности успостављања односа поверења и сарадње између актера међународне безбедности је једна од кључних идеја коју промовише либерални институционализам”.³ Поспешивање односа сарадње, поверења и разумевања чини неуралгично језгро безбедносног обрасца либералног институционализма. Основна идеја која представља пожељни начин уређења односа кроз оптику либералног институционализма јесте демократски мир. Емпиријска тврдња је да су демократске државе ретко ратовале међусобно. Вредност демократије се подигао до вредности да је она услов за мир. Што се тиче саме операционализације појма и употребе концепта демократије, подразумева се да се инхерентна мирољубивост односи на демократије које су старије од три године.⁴ Заправо, институционална аргументација указује да утицај институција демократске државе ограничавају владину моћ изискивајући стално оправдавање одлука пред грађанима.⁵

Посебно се у студијама безбедности издваја Дојлова теорија демократског мира која се заснива на ставу да либералне државе не ратују против других либералних држава. Мајкл Дојл тврди да је у пракси постојала разлика у понашању либералних друштава према другим либералним друштвима и понашању либералних друштава према нелибералним друштвима. Анализирајући сукобе од почетка 19. века, он примећује да скоро не постоје случајеви у којима су либералне државе водиле рат против других либералних држава. Дакле, према теорији демократског мира, демократија као облик друштвеног уређења и систем вредности којима тежи, представља један од најважнијих предуслова мира. Управо ова констатација указује на међусобну повезаност демократије са достизањем и очувањем мира и безбедности. Безбедност у међународним односима зависи од подстицања успостављања либералних институција и креирања међународне политике која мора имати као свој дугорочни циљ ширење либерализма. То значи неопходност развијања и заштите демократије, укључујући

3) Јелена Милићевић-Пророковић, „Либерални институционализам“, у зборнику: *Међународна безбедност: теоријски аспекти* (приредили: Милан Липовац и Драган Живојиновић), Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 186.

4) Драгана Ђурашиновић-Радојевић, „Теорија демократског мира“, у зборнику: *Међународна безбедност: теоријски аспекти* (приредили: Милан Липовац и Драган Живојиновић), Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 227.

5) Исто, стр. 236.

и либералне тенденције у недемократским државама. С тим у вези, Дојл тврди да се достизање и очување мира и безбедности мора заснивати на подстицању демократских система, поштовању универзалних људских права и развоју цивилног друштва. Схватање ове теорије подразумева да ће либералне државе бити у миру једна са другом, као и да ће демократске владе бити више пацифистичке у односу на друге облике власти. Либерализам по себи доприноси разумевању међународних односа и безбедности истичући колико идеје и идеали (људска права, слобода, демократија, институције) и друштвене силе (капитализам, тржишта) имају ефекте на односе између држава.⁶ У суштини, ентузијазам оваквог приступа долази од уверења да синхронизитет демократизације и капитализма представља неизбежну пацифистичку руту ка миру и крају историје.⁷

Узимајући у обзир наведено, може се рећи да је тврдња теорије демократског мира да су либералне државе у суштини мирније, односно мање насилнички настројене у односу на друге, пре свега, спорна. Емпиријски рад на потврђивању ставова теорије демократског мира је неодређен и углавном се базира на традиционалне међудржавне ратове. Поред тога, остаје да се одговори на питање наслеђа које либерализам оставља у виду безбедносних заједница, створених за очување истих безбедносних интереса, али које такође проузрокују ратоборност и субверзивност према трећим субјектима.

Најсавременији облик либерализма, либерални институционализам, протажира схватање да институције представљају кључни елемент у остварењу демократије и мира на унутрашњем, али и међународном плану. Овај теоријски правац прихвата многе од претпоставки реализма, попут схватања да је преовлађујуће стање у међународном систему држава стање анархије. Међутим, док се у реализму заступа став да је структурална анархија међународног система неизбежна и непроменљива последица разлике између унутрашње и спољне политике, при чему је у унутрашњим односима могуће постићи правду и демократију, али не и изван државе, либерални институционализам верује у могућност превазилажења таквог стања у међународним односима. Либерални институционализам стога, истиче утицај који

6) Michael W. Doyle, "Liberalism and foreign policy", u zborniku: *Foreign Policy: Theories, actors, cases* (приредили: Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne), Oxford University Press, Oxford, 2008, стр. 69.

7) Исто, стр. 61.

на мирољубиво стање у односима између држава имају међународне организације, демократски уређене државе, као и економска међузависност држава. Либерална концепција безбедности и међународних односа узима демократске савезе и остале видове удруживања држава у организације регионалног карактера (регионализам) као нужност за безбедност и дугорочни мир.⁸ Велики значај придаје се економској, политичкој и културној сарадњи у међузависном односу држава. Након Другог светског рата, постаје извесно да неолиберална институционална парадигма има практичну мудрост за све присутнију потребу држава за укључењем у међународне интеграције, посебно имајући у виду развијање плуралистичке безбедносне заједнице. Даље, иако безбедносна сарадња не мора бити предуслов међудржавне сарадње, она је свакако гарант стабилности која омогућава да се идентификују нове области сарадње а постојећа разграна на друге области. Током овог истраживања, и поред ограничења, испитаћемо да ли су све карактеристике либерализма (постојање демократије, трговине и институција) истовремено довољан и неопходан предуслов настанка безбедносне заједнице. Ипак, оваква теоријска поставка је реципијент озбиљних критика. У једну од критика убраја се оспоравање могућности успостављања сарадње у циљу изградње одрживог мира као израз самог идеализма. То је нарочито упечатљиво на примеру Западном Балкану где већ две деценије ЕУ као пројекат вечног мира покушава да изведе своју безбедносну заједницу упркос бројним индикаторима структурних макро ограничења, слабог развоја међусобног поверења унутар региона и лоше комуникације између држава региона

2. БЕЗБЕДНОСНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У ТЕОРИЈСКОЈ И ЕМПИРИЈСКОЈ СТВАРНОСТИ НАКОН ХЛАДНОГ РАТА

Карл Дојч је 1957. године први формулисао идеју безбедносне заједнице. Према њему регионалне безбедносне заједнице представљају групе држава које су се одрекле употребе силе као средства за решавање конфликта унутар региона.⁹ У њој се заједнички друштвени проблеми могу решити кроз процесе мирољубиве сарадње, због чега се чланице неће међусобно физички борити, већ ће скубе решавати на други начин. У теоријском смислу

8) Исто, стр. 65.

9) Amitav Acharya, *Constructing a Security Community in Southeast Asia: Asean and the Problem of Regional Order*, Routledge, New York, 2001, стр. 16.

постоје плуралистичке и амалгамиране безбедносне заједнице. У плуралистичким безбедносним заједницама се развија дух заједништва, међутим државе у њима задржавају своју независност. Код амалгамираних безбедносних заједница државе се уједињују у нови политички ентитет. Плуралистичке безбедносне заједнице су емпиријски најприближније најнапреднијим заједницама описаним у литератури студија безбедности. Емануел Адлер и Мајкл Барнет су након Хладног рата први дефинисали плуралистичку безбедносну заједницу као „транснационални регион састављен од суверених држава чији грађани одржавају поуздана очекивања мирних промена“.¹⁰ Поуздано очекивање мирних промена постоји у скоро сваком тренутку када год ниједна страна држи насиље замисливим. Штавише, државе су научиле да сили није место у дугорочном управљању односа између припадника безбедносне заједнице. Таква међународна формација омогућава да државе превазиђу страх да ће бити војно угрожене једне од стране других, те непријатељство и неповерење постају незамисливе категорије. Уз то, безбедносну заједницу одликују заједничка перцепција претњи, очекиване добити од међусобне размене и одређени ниво колективног идентитета. Такође, одликује је и усаглашена безбедносна политика ван заједнице.

Адлер и Барнет тврде да постоје три групе фактора који олакшавају настанак и развој плуралистичких безбедносних заједница; Прва група се састоји од услова који обухватају оне факторе који би могли да подстакну државе да започну са преоријентацијом перцепције о друштвеној стварности (нпр. ратови, безбедносни изазови и ризици). Друга група рефлектује факторе који воде развоју узајамног поверења и колективног идентитета и ови фактори су категоризовани у интензивирању трансакција и комуникације између држава и социјалном учењу. Међутим, за Адлера и Барнета, овакав бихевиоризам заснован на квантитативним приступу трансграничним кретањима и међузависности не може да буде експланаторно и прескриптивно решење за изградњу заједнице. Чинећи квалитативни заокрет ка конструктивизму, Адлер и Барнет претпостављају да трећа страна (екстерни актер) може играти значајну улогу у стварању магнетног социјализацијског ефекта за изградњу безбедносне заједнице. Таква репрезентативна трећа страна је ЕУ која подстиче субјекте да се придруже европској безбедносној заједници због моћи да користи

10) Emanuel Adler and Michael Barnett, *Security Communities*, Cambridge University Press, 1998, стр. 30.

„штап и шаргарепу“ политику. Стварањем нормативних и понекад узрочних оквира деловања, овај тип институција, према Адлеру може играти кључну улогу у ширењу и институционализацији вредности, норми и заједничког разумевања. Стога, у својим почетним фазама, безбедносне заједнице су идентификоване као мировни пројекти започети кроз остваривање социјализацијске/нормативне моћи међународних организација као спољнег актера.¹¹ На крају, од чланова безбедносне заједнице се очекује да својим уверењима, вредностима и ставовима започну да се идентификују међусобно као целина (регионални идентитет, осећање МИ).¹²

3. ПРИМЕР ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ КАО БЕЗБЕДНОСНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ

Европске државе су почеле да развијају плуралистичку безбедносну заједницу још почетком педесетих година када је претходно кроз Заједницу за угал и челик отпочет процес економске интеграције на западу старог континента. Стварање „европске зоне мира“ било је у средишту амбиције пројекта европских интеграција. Данас је ЕУ зона мира између држава чланица који постоји на основу сепаратног мира између њих. У том смислу, процес интеграције остаје непотпун све док не обухвати све „европске државе“. Из тог разлога, проширење ЕУ је најефикаснији механизам за пацификацију међудржавних односа на европском континенту и стварање стабилног мира.¹³ Како је још изнето у Извештају о имплементацији Европске стратегије безбедности: „У оквиру нашег континента, проширење наставља да буде моћан покретач стабилности, мира и реформи.“¹⁴ ЕУ као развијена безбедносна заједница у којој је рат постао неприхватљив, тежи управо да подстакне развој мирних интеракција и изван њених граница ширењем своје зоне мира. Кључне либералне норме које чине основу ЕУ су мир, слобода, демократија, људска права и

11) Emilian Kavalski, *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*, I.B. Tauris, London, 2008, стр. 61.

12) Такво регионално осећање груписања имају нордијске, балтичке и централно-европске земље.

13) Vincent Laporte, “The European Union-an Expanding Security Community?”, *EU Diplomacy Paper*, 6/2012, стр. 9.

14) Council of the European Union, *Report about the implementation of the European Security Strategy: Providing security in a changing world*, Brussels, 11 December 2008, стр. 6.

владавина права.¹⁵ Регионална сарадња се сматра фундаменталним принципом који води ка миру и достизању осталих норми. ЕУ је пре свега један нарасе постмодерни систем који не наглашава суверенитет или раздвајање унутрашње и спољне политике, већ је то један врло развијен систем међусобног мешања и поштовања.¹⁶ Новоформиране институције пружају могућност не само представницима власти већ и разним друштвеним групама, од бирача, удружења грађана и лобиста до појединачних делова бирократије, да “активно учествују у процесу спољно-политичког одлучивања“, што и јесте једна од основних одлика плуралистичке безбедносне заједнице.¹⁷

Међутим, након усвајања лисабонских одредби у домену заједничких спољних, безбедносних и одбрамбених политика, Европска унија је показала фундаменталну дискрепанцу између заједничких политика и циљева организације и спољнополитичких амбиција њених држава чланица. Део проблема лежи у непресушној тенденцији да националне политике остану суверени домени држава чланица. После интервенције у Ираку 2003. године постало је јасно да конзистентна Заједничка спољна и безбедносна политика представља само мит, јер су државе показале да су задржале праксу сувереног руковођења сопственим националним интересима (подела на стару и нову Европу). Исто одступање од либералног концепта „разборите агресије“ огледаним у доктрини неопходности да се интервенише и заштити људска популација (R2P) у нелибералним државама задесио је ЕУ и током хуманитарне катастрофе у Либији 2011. године када су се поједине државе чланице сместиле у позицију одступања од овог принципа.¹⁸

У међувремену, промене у међународној структурној дистрибуцији релативних способности створило је нове изазове најјачим државама ЕУ. Велика Британија је референдумом о изласку из ЕУ 23. јуна 2016. године задала институционални ударац унији, док је отворено питање да ли Немачка као највећа економија може да се окрене старим триковима, као што Миршајмер предвиђа,

15) Ian Manners, “Normative power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, бр. 2/2002, стр. 242.

16) Роберт Купер, *Распад нација*, Београд, Филип Вишњић, 2007, стр. 40.

17) Филип Ејдус, *Међународна безбедност: теорије, сектори, нивои*, Службени гласник, 2012, стр. 87.

18) Либерална мисао у међународним односима је правдала доста често војне интервенције у „одметничким државама“ као одраз мудрости и просветљена Запада. Синтагма „разборита агресија“ се приписује британском филозофу Дејвиду Хјуму.

и да ли би се у оквиру мултиполарне структуре могла вратити равнотежа моћи. Шта више, сарадња на темељима либерализма је често праћена и сукобима унутар ЕУ. Тако је безбедносна сарадња понекад била у сенци сукоба око пољопривредне политике и учешћа у буџету, што доказује колико су државе осетљиве више на релативне добитке него на нормативне вредности либерализм. Такође, садашњи приоритет ЕУ је њено продубљивање, не њено проширење. Влада страх да се по први пут неки аспекти „вечног пројекта мира“ попут интеграције могу зауставити услед здруженог утицаја следећих фактора: грчка дужничка криза, миграциона криза, раст десничарског популизма и референдум Велике Британије о изласку из ЕУ 23. јуна. Излазак Велике Британије из ЕУ као својеврсне чланице која је деценијама користила свој „политички рабат“ не-интеграције у Шенген и Еврозону свакако да ће имати далекосежне институционалне последице и економске ефекте на јединствено европско тржиште. Са друге стране, криза у Украјини преусмерила је интересовање Уније и ставила на испит њену одбрамбену и безбедносну политику тј. спремност да као глобални актер одговори новим безбедносним изазовима. То је поред економске кризе, политички мотив захлађења интересовања за интеграцију Западног Балкана. Ипак, сматра се, према речима Томаша Жорнашчука, да ће услови растуће напетости између Запада и Русије служити баш као мотивација Унији да гледа на балканско проширење из геополитичке перспективе. Тиме је на примеру Европске уније јасно да је либерализам неопходан, али не и довољан фактор за успостављање безбедносне заједнице.

3.1. Пример Западног Балкана као увозника европске безбедносне заједнице

Термином Западни Балкан, ЕУ је настојала да нагласи особеност процеса демократизације и безбедносне нормализације у земљама овог подрегиона Југоисточне Европе (Балкана), односно примену посебних политика ЕУ за њихову интеграцију у Европску унију. Уједно, представља и групу држава чији су примарни безбедносни интереси и главни процеси (де)секуритизације толико уско повезани да се њихове националне безбедности и безбедносни проблеми не могу реалистично разматрати одвојено.

Једна од најбитнијих безбедносних карактеристика Европске уније представља потреба за израженом политизацијом суседа у безбедносном смислу – иако нису чланице, веза држава Западног Балкана са ЕУ представља решење за безбедносне бриге. Западни

Балкан је регион где ЕУ има најјачу мотивацију да прошири своју безбедносну заједницу. Као што је изражено у ЕСС: „Европа се и даље суочава са безбедносним претњама и изазовима. Избијање сукоба на Балкану био је подсетник да рат није нестало са нашег континента.“¹⁹ У својим почетним фазама, безбедносне заједнице су управо идентификоване као мировни пројекти започети кроз остваривање социјализацијске/нормативне моћи међународних организација као спољног актера.²⁰

На Западном Балкану је до сада искључиво постојао напор ЕУ да изгради регионално груписање земаља и начини облике мултилатералне сарадње преко нормативног дискурса о европским стандардима.²¹ Учесће ЕУ у региону је одређено политиком промовисања обрасца међудржавних односа у циљу учења балканских држава-елита одређеним нормама и правилима прихватљивог међународног понашања.²² Тако усмерена, ЕУ интенционално извози регионалну сарадњу кроз политику условљавања, тачније, кроз процедуралну дифузију током преговора о придруживању и трансфером приликом финансијске и техничке подршке коју даје ЕУ трећим странама.²³ Како Западни Балкан хронично пати од мањка сигурности, процес евроинтеграција је неопходан.²⁴ Свеprisутна тежња за остварењем државотворне стабилности или обнове државности, као и присуство милитантног духа, а понајвише недовољно уочена и занемарена могућност сарадње у области безбедности и одбране, додатно ставља фокус на безбедносну запуштену, зависну и недовољну регију, за коју европско окриље представља нужност.²⁵ Анастасакис зато и тврди да је смисао европеизације Балкана садржан у слеђењу либералног духа: „У кратком и средњем року, европеизација може бити повезана са прављењем тешких социо-економских и политичких избора за земље. Али на дуге стазе, она се идентификује

19) European Council, *European Security Strategy: A secure Europe in a better world*, Brussels, 12 December 2003, стр. 1.

20) Emilian Kavalski, *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*, нав. дело, стр. 61.

21) Dimitar Bechev, *Constructing South East Europe: The politics of Balkan Regional Cooperation*, Palgrave Macmillan, New York, 2011, стр. 80.

22) Emilian Kavalski, *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*, нав. дело, стр. 64.

23) Ian Manners, “Normative power Europe: A Contradiction in Terms?”, нав. дело, стр. 245.

24) Мирослав Хаџић, „Безбедносна динамика Западног Балкана“, *Разумјети НАТО*, Подгорица, 2007.

25) Исто.

са модернизацијом, развојем, стабилношћу и безбедношћу заснованој на мекој моћи и предностима сарадње и коегзистенције.²⁶

Међутим, развој безбедносне заједнице на Западном Балкану ставља на испит либералну претпоставку да државе са истим економским интересима (улазак у еврозону) немају поуздано поверење међу собом. Политичке и друштвене вредности које окупљају људе у безбедносним заједницама чине да су генерално толерантнији ка 'другим' групама. Поред тога, безбедносне заједнице одликује високо интерперсонално поверење. На Западном Балкану либералне вредности, иако конституционално прихваћене, немају свој дух живота у пракси и оптерећују регионалне односе, чиме, не омогућавају развој безбедносне заједнице у теоријском и концептуалном смислу. У Хрватској се систематски крше људска и мањинска права Срба и не поштују се међународне преузете обавезе. На Косову и Метохији ОЕБС-а, припадници српске мањинске заједнице у енклавама готово да немају приступ образовању. Ово право је ускраћено због недостатка безбедности што ствара страх Србима да врше своје право на слободу кретања. Шта више, Унија сама није имала никакву реакцију на флагрантно и системско кршење људских и уставом загарантованих права српске мањине у Хрватској (случај укидања ћирилице). Такође, у доба највеће мигрантске кризе која је погодила Европу након Другог светског рата, сведоци смо грубог кршења људских права миграната и азиланата у најмање две државе чланице ЕУ (Грчка и Мађарска), као и у једној држави кандидату (Македонија), на које је администрација Уније такође остала глупонема. Због недостатка либералних вредности државе на Западном Балкану и немају чврсто међусобно поверење услед нелибералних пракси које еродирају развој узајамног поштовања. На питање Барометра југоисточне Европе да ли суседне земље представљају реалну претњу миру и безбедности њиховог друштва, испитаници Западног Балкана су највише одговорили са „нешто попут претње“ или „претња“ уместо „безначајна опасност“.²⁷ Регион западног Балкана пати од нормативних противречности, а појмови безбедности, правосуђа, људских права и заштите мањина имају различита често супротстављена значења за различи-

26) Othon Anastasakis, "The Europeanization of the Balkans", *Brown Journal of World Affairs*, бр. 12/2005, стр. 86.

27) Suzette Grillo, Valerie J. D'Erman and Rebecca J. Cruise, "Developing Security Community in the Western Balkans: The Role of the EU and NATO", Paper prepared for the EUSA International Conference, May 17-19, 2007, Montreal, QC Canada.

те етничке групе или државе.²⁸ У оквиру такве контрадикторне климе, недовољно либералне, тешко је успоставити регионална задовољавајућа решења за добросуседске односе.²⁹ Као последица свега, друштва и политике у земљама Западног Балкана су чешће повезане са недостатком или ограниченим „друштвеним“ и „људским“ капиталом, важним предусловом за успостављања поверења као кључног елемента безбедносне заједнице.³⁰

Поверење није само кључни елемент за успостављање безбедносне заједнице, већ решење загонетке које ЕУ својом политиком условљавања намеће балканским државама. Но, управо тај кључни елемент није могуће наметнути споља, међународним утицајем. Одсуство заједничког идентитета оставило је утисак да су државе приморане на сарадњу и да уколико спољни притисак нестане, та крхка регионална творевина вероватно неће преживети. Дмитар Бечев добро примећује да је интерсубјективно структурирање балканског идентитета у функцији како је постављено национално “сопство” *vis-a-vis* Запада или Истока/Русије. У прилог томе говори и немогућност политичких елита да се идентификују међусобно, али и стално присутни проблем дефиниције региона који појачава одсуство осећаја припадности једном региону. Љубиша Митровић је прецизно приметио да се регион Западног Балкана не доживљава као природна целина друштвеног живота и добробит и просперитет посматрају се у оквиру других целина као значајних, а не у оквиру Балкана.³¹ Током хрватско-српског граничног спора и кратког трговинског рата који је избио између две земље током 2015. године постало је јасно како испод површине регионалне сарадње условљене ЕУ интеграцијом постоје и даље морбидни симптоми национализма и међу-националне нетрпеливости. Реторика хрватског Премијера Зорана Миловановића наликовала је ратном дискурсу деведесетих имплицирајући да односи између две државе могу лако да се поремете и да опасност од захлађивања односа не ишчезава. Зато је постојање регионалног идентитета кључни елемент за

28) Othon Anastasakis, “The EU’s political conditionality in the Western Balkans: towards a more pragmatic approach”, *Southeast European and Black Sea Studies*, бр. 4/2008, стр. 371.

29) Исто.

30) Othon Anastasakis and Vesna Bojicic-Dzelilovic, *Balkan Regional Cooperation and European Integration*, The Hellenic Observatory, London, 2002, стр. 12.

31) Љубиша Митровић, „Регионални Идентитет и однос актера према процесима глобализације, регионализације и евроинтеграције Балкана”, рад у оквиру пројекта *Културни и етнички односи на Балкану - могућности регионалне и европске интеграције* (1310), Филозофски факултет у Нишу, стр. 23.

успех регионалне сарадње и интеграција.³² Иако је чињеница да идеологија, поларност и лидери не играју значајну улогу до скоро говорила у прилог отворености региона и напретку ка стицању пуноправног чланства, топло- хладни односи Хрватске и Србије показују да разлога за уношење немира има, као и да је питање времена, односа глобалних сила и подршке коју пружају једној од страна, пресудно за поновно враћање духова прошлости. У случају Западног Балкана, либерализам је нужан али не и довољан услов за формирање безбедносне заједнице.

Безбедносне заједнице представљају производ изградње сложеног и активног теоријско-примењеног либералног приступа који на вишедимензионалан, садржајан и консенсан начин идентификује сличне друштвене потребе и интересе, те сугерише ставове према међународним и унутрашњим утицајима.

Овако дефинисане безбедносне заједнице представљају један од најбитнијих ослонаца развоја, меру одржања и стабилности друштва самих чланица.

Познато је да Европска унија годишње троши преко 3 милијарде евра на промовисање „европских вредности“ и сопствену рекламу, па се поставља питање колико су заиста јаке те вредности. Верује се да ће економска криза која годинама уназад погађа Унију помоћи у решавању дилеме о стварним капацитетима Европске уније, тј. видеће се да ли је њена садашња организација адекватна форма за крупне економске изазове или су националне државе још увек најбоља и највиталнија структура за суочавање са глобалним изазовима. Нажалост, евро-тест економске кризе иде на руку евроскептицима јер не само што криза озбиљно потреса и традиционално стабилне „староевропске“ економије, укључујући и оне најјаче Немачку, Италију, Француску него се урушава и многохваљено европско јединство и солидарност.

Анализирајући примере кризе у Грчкој, појединачних односа држава чланица према санкцијама које Европска унија уводи Русији због украјинске кризе, може се закључити да је свеукупна европска безбедност екстремно компликована и искушава готово све форме небезбедности. Показало се да у “европској зони мира”

32) Cvete Koneska, “Regional Identity: The Missing Element in Western Balkans Security Cooperation”, *Western Balkans Security Observer*, бр.7/2007, стр. 83.

уопште не доминирају либералне вредности и идеали и далеко од тога да свако итекако не води првенствено рачуна о сопственим интересима, о својој економији, својим радницима, својим банкама и својим компанијама.

Са друге стране, Европа никада до сада није била тако напредна и слободна. Насиље из прве половине 20-тог века уступило је место периоду мира и стабилности, без преседана у европској историји. Стварање Европске уније било је пресудно за такав развој догађаја. Оно је преобразило односе између наших држава и грађана.

Ипак, намеће се питање да ли даље евроинтеграције саме по себи слабе безбедност Европе? Нови безбедносни изазови попут политичко-економске безбедности, социјеталне безбедности или питања мањина у оквиру мултикултурализма, регионализма и вертикалних конфликта (државе вс. мањине) стварају атмосферу несигурности.³³ Да ли нови безбедносни ризици (животна средина, миграције, тероризам, међународни организовани криминал) отварају пукотину унутар саме европске заједнице упркос немања свеукупног консензуса држава чланица за одговор на њих? Ова и друга питања су подсетник да на Европску унију као на безбедносну заједницу треба аналитичко-редефиницијски приступити.

Крајње, да ли је Западни Балкан спреман да израсте у некакав подкомплекс европске безбедносне заједнице, како би се након ратне прошлости, уз помоћ ЕУ, буре барута изградило у подручје мира, стабилности, просперитета, слободе и сарадње? Неоспорна је чињеница да је дошло до промена безбедносних политика у региону, да се улажу (извесни) напори да се промене регионални и национални идентитети, као и да се ЕУ (барем вербално) залаже за проширење ЕУ и безбедносне политике.

Давање потврдног одговора представља само питање времена, јер ће препреке у виду међуљудског (не)поверења и недостатка позитивног регионалног идентитета, бити савладане постепено, стицањем пуноправног чланства ЕУ као шансе да се неповерење искорени и потврди либерални пут јачања демократије, тржишне економије и институција (националних и регионалних). По врх свега, област безбедности се опажа као осетљиво политичко поље, а да би регионална сарадња била успостављена, западно-балканске државе морају да „десекуритизују“ своје суседе, односно да безбедносни дискурс промене у политички.

33) Algieri, Franco, "A Weakened EUs Prospects for Global Leadership", *The Washington Quarterly*, Winter 2006-2007, стр. 107-115.

ЛИТЕРАТУРА

- Acharya, Amitav, *Constructing a Security Community in Southeast Asia: Asean and the Problem of Regional Order*, Routledge, London and New York, 2001.
- Adler, Emanuel and Michael Barnett, *Security Communities*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.
- Algieri, Franco, "A Weakened EU's Prospects for Global Leadership", *The Washington Quarterly*, Winter 2006-2007, стр. 107-115.
- Anastasakis, Othon, "The EU's political conditionality in the Western Balkans: towards a more pragmatic approach", *Southeast European and Black Sea Studies*, бр. 4/2008, стр. 365-377.
- Anastasakis, Othon, "The Europeanization of the Balkans", *Brown Journal of World Affairs*, бр. 12/ 2005.
- Anastasakis, O., Bojicic-Dzelilovic V., *Balkan Regional Cooperation and European Integration*, The Hellenic Observatory, London, 2002.
- Bechev, Dimitar, "Carrots, sticks and norms: the EU and regional cooperation in Southeast Europe", *Journal of Southern Europe and the Balkans*, бр. 8/2006, стр. 27-43.
- Bechev, Dimitar, *Constructing South East Europe: The politics of Balkan Regional Cooperation*, Palgrave Macmillan, New York, 2011.
- Buzan B. And Waever O., *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge, 2003.
- Deutch, Karl W., Burrell, Sidney A. and Kann, Robert A. *Political Community and the North Atlantic Area: International Organization in the light of Historical Experience*, Princeton University Press, Princeton, 1957.
- Doyle, Michael, "Liberalism and foreign policy", u zborniku: *Foreign Policy: Theories, actors, cases* (приредили: Steve Smith, Amelia Hadfield, Tim Dunne), Oxford University Press, Oxford, 2008, стр. 49-71.
- Doyle, Michael, "Kant liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, бр. 3/1983, стр. 206-209.
- Ђурашиновић-Радојевић, Драгана, "Теорија демократског мира", у зборнику: *Међународна безбедност: теоријски аспекти* (приредили: Милан Липовац и Драган Живојиновић), Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 219-251.
- Ејдус, Филип, *Међународна безбедност: теорије, сектори, нивои*, Службени гласник, 2012.
- Гиденс, Ентони, *Одбегли свет*, Стубови културе, Београд, 2005.
- Grillot, Suzette Valerie J. D'Erman and Rebecca J. Cruise, "Developing

Security Community in the Western Balkans: The Role of the EU and NATO”, Paper prepared for the EUSA International Conference, May 17-19, 2007, Montreal, QC Canada.

- Хаџић, Мирослав, „Безбедносна динамика Западног Балкана“, *Разумјети НАТО*, Подгорица, 2007.
- Kavalski, Emilian, *Extending the European Security Community: Constructing Peace in the Balkans*, Tauris Academic Studies, London, 2007.
- Koneska, Cvete, “Regional Identity: The missing element in Western Balkans Security Cooperation”, *Western Balkans Security Observer*, бр. 07/2007, стр. 111-119.
- Купер, Роберт, *Распад нација*, Београд, Филип Вишњић, 2007.
- Manners, Ian, “Normative power Europe: A Contradiction in Terms?”, *Journal of Common Market Studies*, бр. 2/2002, стр. 235-258.
- Милићевић-Пророковић, Јелена, „Либерални институционализам“, у зборнику: Међународна безбедност: теоријски аспекти (приредили: Милан Липовац и Драган Живојиновић), Факултет безбедности, Београд, 2014, стр. 179-197.
- Митровић, Љубиша, „Регионални Идентитет и однос актера према процесима глобализације, регионализације и евроинтеграције Балкана“, Рад у оквиру пројекта *Културни и етнички односи на Балкану - могућности регионалне и европске интеграције* (1310), Филозофски факултет у Нишу, стр. 19-31.
- Smith, Karen, “EU still a civilian power?”, *European Foreign Policy Unit Working Paper*, London School of Economics, 2005.
- Vučetić, Srđan, “The Stability Pact for South Eastern Europe as a Security Community- Building Institution”, *Southeast European Politics*, бр. 2/2001, стр. 109-134.

Jovana Milovanovic

**LIBERALISM AND SECURITY COMMUNITY:
EUROPEAN COMMUNITY SAFETY IN THE WESTERN BALKANS**

Resume

Liberalism contributes to the understanding of international relations with standpoint that many ideas and ideals (human rights, freedom, democracy, institutions) and social forces (capitalism, markets) have

effects on relations between states. IR Liberalism takes the concept of security alliances and other forms of association of states into the regional organization as a necessity condition for security and long-term peace. The European Union has such a (security) community feature which is empirically approximate to the most advanced communities described in the literature. Such security community should be characterized by shared perceptions of values and norms and a certain level of collective identity. However, cooperation based on the tenets of liberal values and norms is often accompanied by clashes within the EU. For example, security cooperation has been overshadowed by conflicts over agricultural policy, participation in the budget and military intervention, which proves how much the states are more sensitive to relative gains than the normative values of liberalism. Liberalism is a necessary but not a sufficient factor for establishing security community. On the other hand, the Western Balkans is a region where the EU has the strongest motivation to extend its security community. Countries of the region as an object of political conditionality of EU integration have been transforming the whole political culture and institutional framework according to the norms and values of liberalism. However, the economic crisis, migration crisis, Ukrainian geopolitical crisis and Brexit have imposed such risks to the further integration of the Western Balkans. This may eventually lead to a deepening instead of expanding EU integration - vision of spreading "liberal zone of peace". In addition, the trust between the countries of the Western Balkans is very low and communication between them is continually being violated. However, the conditions of growing tensions between the West and Russia might lead to ignoring the normative side of integration and serve to elevate motivation of enlargement from geopolitical perspective as was the case with Romania and Bulgaria.

Key words: Security Community, European Union, Liberalism, Western Balkans

* Овај рад је примљен 15. 08. 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 28. 09. 2016. године.